

תוכן העניינים

9	פתח דבר
11	מבוא
	מצב המחקר בתחום הרפואה היהודית הקדומה 11; המסגרת הכרונולוגית 13; התחום הגיאוגרפי של המחקר 14; ספרות התקופה ומקורות המחקר 15; א. ספרות רפואית כללית 15; ב. ספרות רבנית-דתית 26; הערכת המקורות 29; זיהוי סממני המרפא במקורות ההיסטוריים 30; סוגיות הלכה בעלות זיקה לחומרי מרפא בספרות חז"ל ובספרות הרבנית 31; תבנית הערכים 34; הערות מתודולוגיות 35
	פרק א: הרפואה והפרמקולוגיה של ימי הביניים והעת החדשה: קווים, מאפיינים, עקרונות ותמורות
37	הרפואה באירופה בימי הביניים ובעת החדשה 37; הרפואה באירופה בין המאות החמישית והארבע-עשרה 37; הרפואה באירופה בתקופת הרנסנס 39; הרפואה באירופה במאות ה-17 וה-19 40; הרפואה המערבית: שיטות טיפול, סממנים רפואיים ועקרונות פרמקולוגיים 41; הרפואה בעולם הערבי-מוסלמי בימי הביניים ובעת החדשה 44; הרפואה בין המאה ה-7 לראשית המאה ה-16 44; הרפואה ברחבי האימפריה העות'מאנית (1517-1914) 44; הרפואה הערבית: שיטות טיפול, סממנים רפואיים ועקרונות פרמקולוגיים 45; אימוץ צמחי מרפא חדשים במהלך התקופה: רקע היסטורי 46; א. מעברי גידולים בתחומי העולם הישן 47; ב. מעבר גידולים מאמריקה ל"עולם הישן 47
52	פרק ב: חומרי מרפא שמוצאם בגוף האדם
	אדם (Human) 53; תרופות שמקורן בגופות מתים 53; בשר ואיברים 53; מוח של מת 60; עצמות וגולגלות 60; עור אדם 65; שיניים 65; תרופות שמקורן בבני אדם חיים 66; איברים ורקמות 66; חבל הטבור 66; ערלת תינוקות 66; שליה 68; שיער 72; נוזלי-גוף והפרשות 73; דם 73; חלב-אם 81; זיעה 84; צואת אדם 87; רוק, ריר 88; שכבת זרע 92; שעוות האוזן 95; שתן 96

105

פרק ג: חומרי מרפא שמקורם בבעלי חיים

משפחת האייליים 105; אייל המושק 107; אלמוג 111; אריה 114;
משפחת הארנביים 116; בונה 118; גחניים 125; דבורת הדבש 128;
דגים 137; משפחת הדוביים 139; זאב 140; זבוב הבית 143;
חומט רפואי 143; חזיר-בית 149; סדרת החיפושיות 153; משפחת
החגבים 156; חמור 157; יען 162; תת-סדרת היתושים 164;
כינת האדם 165; כלב 166; כנימת האלון (הכרמיל) 173; לווייתן
הראשתן 174; מן (טל-דבש) 177; משפחת הנמליים 178; ספוג
הרחצה 180; סרטן הנחלים 182; "עופות-אילנות" 184; עז 186;
עכביש 189; עכבר מצוי 191; עלוקות 193; עפצים 201; משפחת
הפנייתיים 203; פשפש המיטה 205; צב 205; צבי 206; צפרדע 208;
קיפוד מצוי 209; שבלול 211; שועל 212; שְלֹשׁל 213; תרנגולת
הבית 215

229

פרק ד: איברי גוף, רקמות, נוזלים והפרשות של בעלי חיים: היבטים

רפואיים-הלכתיים

בשר ושרירים 229; דם בעלי חיים 231; חֶלֶב ושומן של בהמות
וחיות 234; כבד של בהמות וחיות 235; מרה של בעלי חיים 237;
עצמות של בעלי חיים 239; גילטיין 241; גליצרין (*glycerin*) או גליצרול
(*glycerol*) 242; חֶלֶב של בהמות-בית 243; חֶלֶב של בהמות וחיות
טמאות 246; צואה של בהמות, חיות ועופות 247; השימוש בשתן של
בעלי חיים טמאים בראי ספרות ההלכה 248

250

פרק ה: חומרי מרפא ממוצא צמחי

אדמונית 250; אזוב מצוי 251; אזוב תרבותי 251; אזובית
פשוטה 251; איגנית הציפורן 252; אלת המסטיק 254;
אפרסמון 256; אתרוג 260; גואייקום 262; גפן ומוצריה 263; משפחת
הדגניים 280; הדס מצוי 289; ורד 292; זית 297; זנגביל רפואי 300;
חומץ 302; חלתית 305; חרדל השדה 309; טבק 310; יינות שרף 324;
כינן 327; פֶסֶית האבוב 331; לימון 334; לפת 335; מוסקטית
ריחנית 336; מרווה 338; נענה 339; נרד 341; סגו תרבותי 342;
סספרס רפואי 342; עטרן 343; פואה 345; פיגם 347; פלפל 351;
פרג תרבותי 354; קטניות 364; קיסוסית 368; קיקיון מצוי 369;
קנה סוכר 371; קפה 373; קקאו 379; רימון 380; שומר פשוט 382;

שוש קרח 385; שזיף 387; שקד מצוי 388; תאנה 391; תה 394;
תפוז מתוק 396; חושחש (תפוז מר) 396; תפוח 397

פרק ו: מינרלים, מתכות ומחצבים

400

אבני-חן 400; ברזל 410; גופרית 413; כחל 414; כספית 419;
מגנט 422; מים 423; א. מים טהורים 424; מים קרים 424;
מים חמים 429; ב. מים בעלי תכונות רפואיות 439; מים תרמליים
(מים מינרליים) 439; מלח 450; מראות 454; מתכות יקרות 457;
זהב 457; כסף 457; סודה 464; סודה לכביסה 464; סודה לשתייה
(סודיום ביקרבונאט) 464; סוגי סודה (מלחי נתרן) נוספים 464;
סיד 467; עופרת 470; מיני קרקעות ועפר 473

פרק ז: תרופות מורכבות וחומרי ריפוי כלליים

482

אפר ומי-אפר 482; חומרי חבישה 484; אספלנית, מלוגמא
ורטייה 484; רטיות ומצעי חבישה 485; סממנים, אבקות ומשחות
לטיפול בפצעים, מכות וחבלות 487; מוך 488; סבון 489; עישונים
רפואיים וקטורת מאגית-רפואית 491; קילורין, קילור, קילורית 497;
תרופות מרות ותרופות מתוקות 499; תריאק 502

פרק ח: חומרי מרפא בספרות היהודית של ימי-הביניים והעת החדשה:

512

מסורת ותמורות

סממני המרפא שהוצגו במחקר: קווים ומאפיינים כלליים 512;
א. היבטים כמותיים 512; ב. היבטים גאוגרפיים: בין מזרח
למערב 513; ג. היבטים טיפוליים 514; האם אפשר להצביע על רפואה
יהודית ייחודית לתקופת המחקר? 517; השימוש בחומרי מרפא ממוצא
אנימלי: קווים ומאפיינים 518; צמחי מרפא בספרות התקופה: קווים
ומאפיינים 519; גישות של רבנים בימי-הביניים לנטילת תרופות
לא כשרות 520; בעיות כשרות של סממני מרפא – ההלכה היהודית
מול האסלאם והנצרות 521; שימוש מוגבל ב"תרופות של זוהמה" –
האומנם מאפיין של רפואה יהודית? 522; הפולמוס על השימוש
בתרופות ובטיפולים אירציונליים 525; הגישות השוללות שימוש
בתרופות מאגיות: השקפת הרמב"ם 526; התבטאויותיו של הרמב"ם
נגד סגולות ומאגיה 527; מדוע התנגד הרמב"ם לרפואה מאגית? 529;
גישה אפולוגטית לסגולות רפואיות 529; הרקע האפשרי להמלצותיו

של הרמב"ם על שימוש בתרופות סגוליות 530; גישות התומכות במתן תרופות אירציונליות: השקפת הרשב"א 532; היחס לריפוי אירציונלי (תרופות, טכניקות וכשפים) בכתבי רבנים מימי הביניים המאוחרים ועד לדורות האחרונים 534; שימוש בכשפים למטרות ריפוי 535; תמורות שחלו בימי הביניים ובעת החדשה בתחום הרפואה בראי הספרות הרבנית 538; תמורות ביחסם של בעלי ההלכה לתרופות של חז"ל 538; יחסם של בעלי ההלכה בעידן המודרני לתרופות שהוצעו בימי הביניים 541; מעבר מתרופות טבעיות לתרופות סינתטיות 541; המעבר מרפואה דתית-מאגית לרפואה קונבנציונלית-אמפירית 542; תמורות בשימושי הסממנים והשפעתן על פסיקת ההלכה 545; תמורות באינוונטר התרופות: צמחי מרפא חדשים בעולם הישן 546; גידולי המרפא החדשים בראי הספרות היהודית 547; שימושיהם הרפואיים של הגידולים החדשים 548; תמורות שחלו בשימושיהם הרפואיים של צמחי העולם החדש 550; סיבות לתמורות שחלו בשימושיהם הרפואיים של הגידולים החדשים 551; הערכת תרומתם של טקסטים רבניים לתיאור הריאלי של הסממנים החדשים 551; גידולים חדשים: השקפות רפואיות ועקרונות ריפוי 553; גידולי העולם החדש: פרקטיקות קונבנציונליות מול שימוש מאגי 554

556

נספחים

טבלאות סיכום: חומרי מרפא ושימושיהם הרפואיים 556; משאבי מרפא מעולם בעלי חיים 558

582

ביבליוגרפיה

641

מפתח העניינים